

LUND UNIVERSITY

Finland - en bortglömd granne i öst?

Gustin, Ingrid

Published in:
Tidens landskap

2019

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Gustin, I. (2019). Finland - en bortglömd granne i öst? I C. Ljung (Red.), *Tidens landskap: En vänbok till Anders Andrén* (s. 264-266). Nordic Academic Press.

Total number of authors:
1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Tidens landskap

En vänbok till Anders Andrén

Redaktion

Cecilia Ljung

Anna Andreasson Sjögren

Ingrid Berg

Elin Engström

Ann-Mari Hållans Stenholm

Kristina Jonsson

Alison Klevnäs

Linda Qviström

Torun Zachrisson

NORDIC ACADEMIC PRESS

Boken har tryckts med stöd från
Hilda och Håkan Theodor Ohlssons stiftelse
Berit Wallenbergs Stiftelse
Samfundet Pro Fide et Christianismo, kyrkoherde Nils Henrikssons stiftelse
Sällskapet De Badande Wännerna

Kopiering eller annat mångfaldigande av denna inlägg
kräver förlagets särskilda tillstånd.

Nordic Academic Press
Box 148
221 00 Lund
www.nordicacademicpress.com

© Nordic Academic Press och författarna 2019

Omslag: Lönegård & Co
Omslagsbild: Ivan Aguéli, "Motiv från Visby I" (något modifierad), 1892.
Foto: Åsa Lundén/Moderna Museet, Stockholm.
Sättning: Anders Gutehall
Tryck: Livonia Print, Riga 2019
ISBN 978-91-88909-12-1

Finland – en bortglömd granne i öst?

Ingrid Gustin

Året 2017, då denna artikel skrivs, firar Finland 100 år som självständig nation. Tack vare detta jubileum har Finland uppmärksammats i ovanligt hög grad i svenska medier. Att Finland förs fram på detta sätt i dagens Sverige hör dock inte till vanligheten. Tarja Halonen, Finlands förra president, sommarpratade i svensk radio under jubileumsåret. Hon konstaterade att trots att Finland utgjort en del av Sverige under 600 år och trots att sju procent av invånarna i Sverige, det vill säga 700 000 personer, har rötter i Finland, så är det svenska intresset för syskonlandet besvärande litet (Halonen 2017). Detta ointresse har också kunnat skönjas inom delar av den historiska och arkeologiska forskning som bedrivits i Sverige. För den som studerar vikingatiden är det tydligt att man inom svensk arkeologi förvånansvärt sällan uppmärksammat förbindelserna mellan Mälardalsområdet och det västfinska området. Denna situation framstår som speciellt märklig med tanke på att finländska arkeologer ofta fört fram de nära kopplingarna områdena emellan (t.ex. Kivikoski 1938; Lehtosalo-Hilander 1982; Lehtosalo-Hilander 1983, 289–290; Edgren 1992, 249; Schauman-Lönnqvist 1996; Uino 1997, 175; Carpelan 2006, 88; Edgren 2008).

Från svenskt håll har förvisso vikingatidens vidsträckt kontakt utgjort ett centralt forskningsområde. Kontakterna mellan Mälardalen och områden som idag ligger inom Rysslands, Vitrysslands och Ukrainas nationsgränser är sedan länge väl omskrivna inom svensk arkeologi. Hur Mälardalsbornas förbindelser österut kunde utvecklas, hur de långväga resorna kunde genomföras och hur kontaktnäten kunde upprätthållas är frågor som fascinerat och sysselsatt flera generationer av arkeologer som önskat förstå

den vikingatida expansionen. Trots det stora intresset för de östliga förbindelserna finns det bara ett fåtal arbeten som berört de kontakter som fanns med närmsta grannen, västra Finland, under yngre järnålder (t.ex. Callmer 1988; Jansson 1990; Callmer et al. 2017). Detta är olyckligt, inte minst för att vendeltida och tidigvikingatida relationer mellan grupper i de båda regionerna av allt att döma spelade en stor roll för att svearna skulle våga sig längre österut. Vad bygger då slutsatsen om förbindelser med västra Finland på för arkeologiskt material? Och hur har kontakterna med Finland kunnat få en så undanskymd roll i svensk historieskrivning?

Tidiga kontakter mellan svear och finnar

Att kontakterna mellan svear och finnar var utvecklade redan innan vikingatid framgår bland annat av att östersjöfinsk keramik (AIII) förekom i Mälardalsområdet så tidigt som under slutet av 600-talet eller omkring år 700 (Callmer 2015) (Fig. 1).

Även de permiska bältesbeslag som påträffats i Gullhögen i Gamla Uppsala visar på att det fanns förbindelser mellan svear och finnar under denna period. I Sverige är permiska bältesbeslag mycket sällsynta fynd. I västra Finland däremot förekommer permiska bälten eller bältesbeslag i ett antal mansgravar som dateras till sent 600-tal och 700-tal. Bäلتena härrör ursprungligen från Kama-regionen och från områden vid Kama- och Volgafflodernas sammanflöden. Dessa bälten, keramik med influenser från Kama samt andra östliga föremål som påträffats i Finland visar tydligt att finnarna stod i kontakt med andra fennougriska grupper i öst så som mordviner och muromer (Hirviluoto 1986; Ryabinin 1986). Genom de vidsträckta nätverk som sträckte sig från Östersjökusten bort till Perm i öst förmedlades föremål. Att finnarna under vendeltid dessutom hade kontakter som sträckte sig västerut visas bland annat av de svärd som påträffats i finska gravar (Fig. 2).

Klingorna till dessa kom ofta utifrån (Moilanen 2015; Salmo 1941 om Pappilanmäkisvärdet). Det har framhållits att svärdens visar på förbindelser med svear och att de ingick i den dåtida samhällselitens gåvogivande och alliansskapande (Schauman-Lönnqvist 1996; Carpelan 2006, 88; jfr Gustin 2015). Troligen var det också genom befolkningen i västra Finland som svearna nåddes av upplysningar om andra folk i öst och de färdvägar genom sjöar, åar och floder som ledde bortom den finska halvön (Jansson 2000a, 2000b; Carpelan 2002, 180, 2006, 88; Gustin 2016). Denna kunskap var värd sin vikt, om inte

Fig. 1. Östersjöfinsk keramik påträffad i Norelund, Hemlingby, Gästrikland (SHM inv. nr 19802-1). Foto: Markus Brandefelt, Statens historiska museum, Stockholm.

Fig. 2. Ringsvärd från en grav i Pappilanmäki, Eura, Finland (NM 11002:5). Graven innehöll även ett permiskt bälte. Foto: Timo Syrjänen, Finnish Heritage Agency, Archaeological Collections.

i guld, så i alla fall i silver. Genom den dristade sig svear på färder bortom Finska viken, till Ladogasjön och sedan vidare österut längs de ryska floderna ner mot områden där pälsar från norr kunde bytas mot silvermynt och östliga lyxvaror.

Förbindelserna mellan svear och finnar fortlevde vikingatiden igenom. Vid mitten av 1000-talet hade de äldre nätverk där svear och finnar ingått spelat ut sin roll

och kontakterna mellan de båda grupperna minskade. Det skulle sedan dröja till andra halvan av 1100-talet innan svearna på nytt riktade intresset mot det finska fastlandet. Interaktionen var dock av mindre fredligt slag denna gång eftersom svearna kom som korsfarare (Roslund 2017). Finland kom att successivt införlivas med Sveariket under 1100-talets senare del och under 1200- och 1300-talen (Elenius 1999, 77–81; Tarkiainen 2008, 283).

Traumat efter 1809 och dess konsekvenser

Vetenskapsjournalisten John Chrispinsson hävdar att vi i Sverige blivit blinda för detta vårt östliga närområde och att en epidemisk glömska har brett ut sig (2011, 7–8). Vem vet idag till exempel att Åbo var det tredje universitet som grundades i det svenska riket och att Lunds universitet tillkom först två decennier senare?

Historiker på båda sidor Östersjön har pekat på att svensk forskning inte uppmärksammat svenska rikets sammansatta karaktär under äldre tider och att de historiska exempel som förekommer i översikter och annan litteratur vanligen hämtats från enbart det geografiska Sverige (t.ex. Klinge 1983, 15; Nordin 2000, 321). Detta snedvridna perspektiv är naturligtvis olyckligt och det förmedlar en historisk bild som inte är korrekt. Varför har då Finland kommit att försummas så i svensk historieskrivning? De historiker och vetenskapsjournalister som berört ämnet pekar på att de strömningar som fanns i Sverige för två århundraden sedan kan ligga till grund för den kollektiva glömska som utvecklats.

Maja Hagerman har beskrivit företeelser som visserligen ligger långt bakom oss, men som än idag kan ha relevans för att de historiska kontakterna mellan svenskt och finskt område så sällan belyses i Sverige. Den första förklaringen till detta fenomen har sin grund i det trauma som uppstod i Sverige efter Napoleonkrigen. Dessa krig ledde till att den politiska kartan i Europa ritades om. Sverige hade under krigsåren varit utsatt för hårt tryck. Uppemot 20 000 soldater från Sverige hade stupat och ryssarna hade varit hotfullt nära Stockholm. Efter den ryska arméns framryckningar i Finland tvingades Sverige år 1809 att avträda den östra rikshalvan, det vill säga Åland och Finland, till arvfjenden i öst. För Sverige var detta helt omvälvande. Den finska rikshalvan motsvarade en tredjedel av svenska rikets territorium och där bodde minst en fjärdedel av befolkningen (Hagerman 2006, 137–145). Historikern Åke Sandström menar att det uppstod en nationell vilshenhet i landet efter det krig som utkämpades mot Ryssland och den därpå följande förlusten av Finland. Sandström citerar Georg Carl von Döbeln som efter avträdelserna av Finland skrev: ”Sverige svajar på världshavets stormiga bölja, utan master, utan segel, utan kompass. All landkänning är försvunnen” (Sandström 2004, 124).

I denna nya situation i Sverige grundades Götiska förbundet år 1811. Förbundet verkade för en nationell uppryckning genom att knyta an till ett ärorikt om än dimhöljt förflutet och de tog på sig det långsiktiga arbetet med att forma en nation utifrån det som återstod av

”Stor-Sverige”. Götiska förbundet var först revanschistiskt och inställt på att Finland skulle återerövas. När den officiella utrikespolitiken i Sverige vände följde dock Götiska förbundet efter och revanschismen tonades ner. Enligt Sandström (2004, 125) kan ett dystert accepterande av den nya situationen skönjas i Tegnér’s dikt ”Svea” från år 1811.

[...]

Farväl, du Sveas värn, farväl, du hjältars land!
Se, Bottnens bölja för vår gråt intill din strand. —
Välän, en högre makt nationers öden väger.
Gråt, Svea, vad du mist; men skydda vad du äger.
[...]

O! Älska vi vårt land, nog ha vi land att skydda.
Låt Svea, dina berg fördubblad ge sin skatt,
låt skörden blomstra opp i dina skogars natt.
Led flodens böljor kring som tamda undersåter,
och inom Sveriges gräns eröfra Finland åter.
(Tegnér, 1817, 162)

Den kränkta svenska självkänslan började återhämta sig efter det att en nordisk rockad ägt rum och Danmark år 1813 *de facto* avträtt Norge till Sverige. I Sverige slutade man då tala om Finland i det offentliga samtalet och Finland omnämndes endast undantagsvis i tidningarna under de närmaste decennierna. Dessutom lade den inflytelserika skalden och historieprofessorn Erik Gustaf Geijer, en förgrundsgestalt inom Götiska förbundet, stor möda på att skära bort Finland ur den svenska historien (Sandström 2004, 125–131).

En andra orsak till att den gemensamma historien med Finland började förträngas i Sverige hänger, enligt Hagerman, samman med några av tidens mer allmänna strömningar. År 1816 hade ett verk av den tyske filosofen Johan Gottfried Herder utkommit på svenska. I sitt verk pekade Herder på de skillnader han tyckte sig se mellan olika folk, däribland de mellan det stolta herrefolket germanerna och deras underlägsna grannar i Östersjöområdet. Utifrån dessa läror var det vid tiden lätt att dra slutsatsen att det var ”naturligare” att satsa på en gemensam framtid med norrmännen, de germanska grannarna i väst, än med finnarna. Ungefär samtidigt började Erik Gustaf Geijer att använda begreppet ”det egentliga Sverige”. I

begreppet låg att finnarna aldrig varit riktiga invånare i riket Sverige, något som den fullständigt främmande finsk-ugriska språkstammen ansågs vittna om (Hagerman 2006, 122–125, 145; jfr Elenius 1999, 76, 88). Skilsmässan med Finland var ett faktum och Geijer lät nu istället Norge, som år 1814 gått i en personalunion med Sverige, inta ta sin plats vid Sveriges sida. Den nordiska rockad som ägde rum under 1800-talets två första årtionden har kärnfullt sammanfattats av Sandström: ”I det nylivade nationalmedvetandet odlades en till stora delar konstruerad eller i alla fall överdriven historisk gemenskap med Norge, medan Finland, som varit en del av riket i sekler, försvann i glömskans dimma.” (Sandström 2004, 132). Det var dock inte bara i Sverige som man vände sig bort från sin gamla partner. I Finland distanserade man sig allt mer från ”det svenska” och i den nationalistiska rörelse som uppstod betonades ”det ursprungligt finska” och det egna i förhållande till grannländerna (se vidare Fewster 2006, 14–49; Engman 2009, 2011, 21–41).

Konklusion

Efter förlusten av Finland år 1809 förändrades den svenska historieskrivningen snabbt och att Finland en gång hört till det svenska riket raderades från det kollektiva minnet. Effekterna av denna glömska har dessvärre levt kvar in i våra dagar. Inom såväl historia som arkeologi har den över 600 år långa gemensamma historien sällan beaktats.

Men kan vi förstå den svenska riksbildningsprocessen, städernas framväxt, kyrko- och klosterväsende, handel, migration, etnicitet och identitet under medeltid och förmodern tid utan att inkludera den finska rikshalvan? Ett uppenbart exempel på att så inte är fallet är Stockholm, för om inte Finland inbegrips i resonemanget blir huvudstadens östliga placering helt obegriplig (jfr Tarkiainen 2008, 285). Likaledes borde flera centrala forskningsområden som behandlar det medeltida Sverige kunna berikas av att den dåvarande finska rikshalvan vävs in i analyser och diskussioner. Slutligen är de tidiga kontakterna mellan svear och finnar och den betydelse dessa hade för expansionen österut bara en av många viktiga pusselbitar som förbises om inte utvecklingen i det finska området inkluderas.